

Zwagerman kijkt

EXPOSITIE FACES NOW

● Uit *Untitled* van Diane Arbus. Foto Diane Arbus/Fraenkel Gallery

● *Adrien Kempa, Act 23*, (2010).

Foto Denis Darzacq

We moeten minder bevoogdend zijn over foto's van verstandelijk gehandicapten.

Op de school voor kinderen met een verstandelijke beperking, waar mijn vader bijna veertig jaar werkte, kwam één keer in het jaar de schoolfotograaf. Elk schooljaar maakte hij naast klassenfoto's ook van ieder kind twee portretfoto's. Bij het maken van het eerste portret was zijn instructie: 'Doe gewoon en kijk in de lens.' Doe gewoon. Meestal verstrakte het kind dan en sprong vervolgens nog net niet in de houding. Als bevoren staarden de meesten in de lens. Ze deden hun best neutraal te kijken. In de praktijk werd dat vaak: uitdrukingsloos.

Bij het tweede portret mocht het kind doen wat het wilde. Dat was voor iedereen een feest. Vreemd is dat natuurlijk niet: ieder kind dat mag doen wat het wil, laat zich dit geen twee keer zeggen, verstandelijke beperking of niet. Sommige kinderen uit mijn vaders klas lachten direct breeduit. Andere trokken een lange neus naar de fotograaf. Weer anderen maakten een dansje, deden een handstand, spreidden hun armen, toonden de fotograaf een opgestoken duim of huppelden een beetje in het rond.

Ouders waren vrijwel altijd enthousiast over juist die tweede foto. In die foto herkenden ze het meest van hun kind. Op de eerste foto was hun kind vaak 'niet zichzelf', zoals ze het zeiden. Toch bestelden de meeste ouders beide portretten; de eerste foto lieten zij desgewenst zien aan mensen zonder ervaring met kinderen met een verstandelijke beperking. 'Mooie foto', zeiden die dan.

De tweede foto bewaarden de ouders vaak voor zichzelf. Uit ervaring wisten zij dat die foto niet goed werd begrepen door mensen die hun kind niet persoonlijk kenden. Die mensen waren vaak van mening dat die blijde en onbezorgde foto tornde aan

de waardigheid van het geestelijk gehandicapte kind. Ze zeiden nog nèt niet dat de schoolfotograaf het kind, of dan toch diens verstandelijke beperking, had geëxploiteerd.

Hoe fotografeer je volwassenen en kinderen met een verstandelijke beperking zonder dit laatste verwijt over je af te roepen? Twee jaar voor haar zelfmoord in 1971 bezocht de Amerikaanse fotografe Diane Arbus (1923) een aantal keer een tehuis voor 'the retarded', zoals ze in de VS toen nog heetten, en zoals Arbus het in haar dagboeken en brieven schreef. We zien in haar fotoboek *Untitled* tehuusbewoners die dansen, maskers dragen en in de verkleedkist hebben gegruid. Anderen dragen beschilderde papieren zakken over hun hoofd, met uitgeknipte ooggen. Weer anderen wandelen met een groepsleidster.

Pas in 1995, 24 jaar na Arbus' dood, werden deze foto's gepubliceerd, op initiatief van haar dochter Doon Arbus. In de VS weigerde de gerenommeerde kunstcriticus A.D. Coleman *Untitled* te recenseren. In een open brief aan de *New York Observer* lichtte hij die weigering toe: 'Het publiek maken van deze beelden, een reeks foto's van geestelijk gehandicapten, exploiteert deze mensen op een manier die ik moreel verwerpelijk acht. Als ik een recensie over het boek zou

schrijven, neem ik indirect deel aan die exploitatie.'

Ook in 1995 publiceerde Erwin Olaf het fotoboek *Mind Of Their Own*. Een aantal kinderen met het syndroom van Down kreeg bij Olaf een vipbehandeling: hij maakte je reinste glamour-portretten. *Mind of Their Own* toont de kinderen tegen een decor van bijna psychedelische kleurexplosies. Opgemaakt, met ontblote schouders en perfect gekapt, poseren de kinderen op een manier die gewoonlijk is voorbehouden aan popsterren en publieks-idolen.

In het nawoord bij het boek benadrukt Olaf dat verstandelijk beperkten 'zelfstandige mensen zijn, met een eigen gevoelsleven en een eigen uiterlijke schoonheid'. Die schoonheid houdt misschien verband met de mate van inleving waartoe veel verstandelijk beperkte volwassenen en kinderen bereid zijn en in staat zijn. In mijn jeugd was ik buiten schooltijd vaak bij mijn vader op school, waar andere lestijden golden. Vaak zat ik laat in de middag achterin zijn klas. Als mijn vader voorlas, gingen de meeste kinderen na enige tijd totaal op in het verhaal. Sommigen beelden uit wat mijn vader voorlas. Genietend stapten zij in de personages over wie mijn vader voorlas. Ze maakten ter plekke een eigen theater van het verhaal waarnaar zij luisterden.

Bij het zien van de foto's van de Franse fotograaf Denis Darzacq in de tentoonstelling *Faces now. De Europese portretfotografie sinds 1990* in museum Bozar in Brussel, herinnerde ik mij die expressiviteit van de kinderen uit mijn vaders klas. Darzacqs foto's in Bozar maken deel uit van de reeks *Act* uit 2010. Voor *Act* stelde Darzacq jonge mensen met een verstandelijke handicap in staat om op een locatie van hun keuze een zo eigen en expressief moge-

lijke houding aan te nemen. Het stond hun vrij iets of iemand uit te beelden – iets anders dan zichzelf.

Naar ik begreep, duurde het enige tijd voordat Darzacq hun vertrouwen had gewonnen. Het was van belang dat zij zich in zijn gezelschap veilig voelden. Alleen dan durfden zij te doen wat zij wilden, precies zoals de kinderen uit mijn vaders klas bij de schoolfotograaf.

Nadat hij inderdaad hun vertrouwen had gewonnen, legde Darzacq een aantal opmerkelijke poses vast. Op het portret *Jack Riley. Act 41* vouwt Jack zichzelf als het ware op. In zekere zin wordt hij een bankje-op-een-bank, met zijn onderbenen en zijn hoofd als armleningen. Op andere foto's uit de reeks staat Jack op één been of heft hij zijn armen. Elk decor vraagt om een karakteristieke pose.

Wat doe je als je bent beland op een ruig wandelpad op een heuvel? Darzacqs groepsfoto *Group 01. Act 50* toont onversneden vreugde en vrijheid. De geportretteerden rennen de heuvel op, zonder zich te bekommeren om de blik van alle anderen die hen reduceert tot de ultieme 'ander', opgesloten in de kleine groep van lotgenoten.

In Act keert de tiener Adrien Kempa een aantal keer terug. ● Op de foto in Bozar, *Adrien Kempa, Act 23*, ligt Adrien op het laminaat van een museumzaal. Het is het Musée des Beaux-Arts in Brest. Adrien imiteert de afbeelding op een van de schilderijen in de zaal. Dat schilderij is niet echt goed te zien op de foto. Een afbeelding van Jezus' kruisiging, meende ik aanvankelijk. Maar navraag bij een kunstredacteur van deze krant leerde dat Adrien zich liet inspireren door de *Sint Sebastiaan* (1620) van Daniele Crespini.

Meer nog dan Arbus en Olaf heeft Denis Darzacq oog voor verstandelijke beperkten als, in Olafs woorden,

'zelfstandige mensen, met een eigen gevoelsleven'. Wie uit onbehagen en uit morele verontwaardiging klaagt over 'exploitatie', miskent die zelfstandigheid en dat gevoelsleven. Arbus noch Olaf noch Darzacq gaf de personen op hun foto's ooit de instructie van de fotograaf op mijn vaders school: 'Doe gewoon, en kijk in de lens.' Integendeel: zij mochten juist doen wat zij wilden. Je ziet hen vervolgens nergens verstrakken en in de houding schieten. Nooit wordt hun blik uitdrukingsloos.

Darzacqs fotoserie *Act* toont de expressiviteit van mensen wier gevoelsleven wij doorgaans niet leren kennen. Wie tegen de afbeelding van die expressie morele bezwaren heeft, meent kennelijk dat juist het gevoelsleven van verstandelijk beperkten buiten ons gezichtsveld moet blijven, achter de deur van school, tehuis of internaat. Het lijkt mij bevoogdend hun gevoelsleven en expressiviteit tot een no-go-area te verklaren, ontoegankelijk voor kunstenaars en fotografen. Gelukkig toonden Diane Arbus, Erwin Olaf en Denis Darzacq zich niet gevoelig voor die bevoogding.

Joost Zwagerman

Faces Now. Europese portretfotografie sinds 1990: t/m 17/5 te zien in Museum Bozar in Brussel.

